

הרב בניהו שנדורפי

תגובה ל"משנת הבנין ומשנת הבית החיצון" – ביקורת, ביאור אחר

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. שיטת הקדמונים עפ"י הרב ולדנברג
- ג. קושי על הקביעה שדם בנרתיק אינו מטמא
- ד. הכרח שהפרוזדור הוא מחוץ לנרתיק
- ה. ביאור בדעת רש"י שהפרוזדור הוא גם הנרתיק וגם מחוץ לו
- ו. מסקנות הלכתיות
- ז. קשיים שנשארו
- ח. שיטת ר"ח והערות

א. הקדמה

באסיא קיא-קיב (חשוון תשע"ט עמ' 132-164) כתב הרב חנוך ולדנברג מאמר בשם "משנת הבנין ומשנת הבית החיצון", במאמר זה מגדיר הרב ולדנברג את אברי האשה עליהם דיברו חז"ל בהקשר להלכות נידה.

לדבריו יש לבאר את דברי חז"ל לפי שיטה אותה הוא לומד בדברי ר"ח, רבנו גרשום, רש"י והערוך, אותה הוא מכנה "שיטת הקדמונים", ושהיא מתאימה למציאות כפי שידוע לנו, ולא כפי שתיארה הרמב"ם ובעקבותיו רבים מהפוסקים, שכן שיטת הרמב"ם אינה מתאימה למציאות.

לענ"ד יש להקשות על השיטה שבה נקט הרב ולדנברג, וברצוני להציע פירוש אחר בדעת רש"י המקרב אותם קצת לביאור הרמב"ם (ולהשלכות ההלכתיות היוצאות ממנו).

אף על פי שיש קשיים גם בפירוש שאני מציע בדברי רש"י, לא אמנע מלהציע אותו לפני הלומדים.

לפני שאפנה לדיון בגוף הדברים אזכיר את דברי הנצי"ב בהעמק דבר (ויקרא טו ב) האומר שאין להימנע מלעסוק בנושאים אלו על אף החובה לשמור על טהרת המחשבה:

"כלפי שקשה לדבר בענייני זיבה וקרי, שהוא באברי הזרע שמתפעלים במחשבה, והיינו סבורים שיותר טוב למעט הדיבור והלמוד בהם, ורק משה הוא מוכרח ללמד לישראל אבל אחר שכבר למדם שוב אין המצווה להגות בהם כמצוות תלמוד תורה שהמה למצווה אפילו בלי תועלת למעשה ולזכירה, משום הכי כתיב בפרשה זו 'ואמרתם אליהם' שגם אהרן ילמוד עם ישראל

אחר שכבר למד משה בסדר המשנה כמנהגו. והוא הדין כל רב לתלמידיו ומשום שבאמת בלימוד התורה אין יוצא רע והיא אילת אהבים ויעלת חן".

ב. "שיטת הקדמונים" עפ"י הרב ולדנברג

לשיטת הרב ולדנברג זיהויים של האברים לפי שיטת הקדמונים (שהיא השיטה העיקרית) הוא כדלהלן:

עליה – שלפוחית השתן. לול – השופכה. חדר – הנרתיק. מקור – רחם וצוואר הרחם. פרוזדור – האזור שבין השפתיים (הגדולות והקטנות) ומבוא הנרתיק שביניהם. הבית החיצון הוא שווה לפרוזדור, והוא רק מקום שחיצוני לנרתיק. בין השיניים הוא פתח הנרתיק.

במאמרו מאריך הרב ולדנברג לבסס את דבריו בדברי הראשונים הנ"ל ובדברי חז"ל.

ג. קושי על הקביעה שדם בנרתיק אינו מטמא

החידוש הגדול שבמאמרו של הרב ולדנברג הוא שהבית החיצון והפרוזדור הינם מחוץ לנרתיק, ודברי המשנה (נדה מ ע"א) והגמרא (מא ע"ב) על האשה שמתמאה כבר בבית החיצון (ולא רק ביציאה לחוץ כמו זב ובעל קרי), הינם רק על דם שנמצא מחוץ לנרתיק (עמוד 152).

לענ"ד דברים אלו אינם מסתדרים עם דברי הגמרא:

א. ר' יוחנן (כדף מא ע"ב) מבאר שהבית החיצון הוא "מקום שהשמש דש", אם הבית החיצון הוא מחוץ לנרתיק, כדברי הרב ולדנברג הדברים אינם מובנים, שהרי השמש דש בתוך הנרתיק ולא מחוצה לו!

בביאור זה כתב הרב ולדנברג שני הסברים אפשריים: או שעד מקום שהשמש דש הכוונה עד ולא עד בכלל, או שאין המדובר על מקום שהשמש מגיע אליו אלא על מקום שהשמש מועך אותו בזמן תשמיש והיינו השפתיים החיצוניות.

לענ"ד ביאורו השני, לא רק דחוק בלשון, אלא לא יכול להתיישב עם השימוש במונח "דש" בדברי חז"ל ביחס לתשמיש. ביבמות לד ע"ב אומר ר"א לגבי אשה מניקה, שעל מנת שלא תתעבר צריך בעלה לשמש עמה בדרך של "דש מבפנים וזורה מבחוץ". מפורש כאן שהדישה היא בפנים ולא בחוץ, ונראה שהכוונה היא לתשמיש בדרך הרגילה, שרק הפליטה היא מחוץ לגוף האשה, ומוכח מזה שלשון דישה נאמרה ביחס להימצאותו של האבר בתוך הנרתיק ולא על מקום שהוא מחוץ לנרתיק.

ב. הוכחה נוספת לכך שגם דם בתוך הנרתיק מטמא היא מדברי הגמרא בנדה דף ג ע"א ממנה מוכרח שכותלי בית הרחם הינם במקום שהאשה

נטמאת בו (דהיינו בבית החיצון מחוץ לבין השיניים), ושמקום זה הוא הנרתיק ולא מחוצה לו:

בסוגיא שם נאמרו כמה הסברים למחלוקת הלל ושמאי האם אשה שראתה דם מטמאה טהרות למפרע מעת לעת. בביאור השלישי אומרת הגמרא: "אי בעית אימא היינו טעמיה דשמאי – דאם איתא דהוה דם מעיקרא הוה אתי. והלל – כותלי בית הרחם העמידוהו, ושמאי – כותלי בית הרחם לא מוקמי דם".

בגמרא זו מפורש שדם שנמצא בכותלי בית הרחם, כבר מטמא את האשה, ונחלקו שמאי והלל האם חוששים לעיכוב הדם במקום זה.

לפי ביאור הרב ולדנברג שדם מטמא רק ביציאתו מן הנרתיק, צריך לומר ש"כותלי בית הרחם" הם השפתיים החיצוניות. ביאור זה אינו מסתבר כלל שהעמדת הדם עליה נחלקו שמאי והלל היא בשפתיים החיצוניות, ונראה פשוט שמחלוקתם היא לגבי העמדת הדם בתוך הנרתיק ולא מחוצה לו.

כן גם מוכח מהמשך הגמרא שם – על ביאור זה במחלוקת שמאי והלל מקשה הגמרא: "משמשת במוך מאי איכא למימר? (רש"י: ממלאה אשה אותו מקום מוכין לשאוב את הזרע שלא תתעבר ואינה נוטלתו משם אלא בשעת הצורך ושמא מוך העמיד את הדם) אמר אביי מודה שמאי במשמשת במוך. רבא אמר מוך נמי אגב זיעה מכויץ כויץ, ומודה רבא במוך דחוק".

ברור הדבר שהמוך נמצא בתוך הנרתיק ולא בין השפתיים החיצוניות, שהרי מוך שיהיה בשפתיים החיצוניות יפול משם מייד, וברור שלא שייך לדבר על תשמיש במוך כאשר המוך מונח שם, אלא רק על מוך שנמצא בעומק הנרתיק.

גם אם נבאר שהמוך מעמיד את הדם במקום שונה מאשר "כותלי בית הרחם", מכל מקום עולה מגמרא זו שדם שנמצא במקום בו נמצא המוך מטמא את האשה, ומכיוון שהמוך נמצא בנרתיק, מוכח שהנרתיק (או לפחות חלקו) הוא מחוץ לבין השיניים ומוגדר כ"בית החיצון", ולא כ"חדר".

ד. הכרח שהפרוזדור הוא גם מחוץ לנרתיק

למרות שהוכחנו שגם דם שנמצא בנרתיק מטמא את האשה, נראה שמוכרחים לומר שהפרוזדור הוא גם מחוץ לנרתיק, שכן בגמרא (יז ע"ב) נאמר ש"לול פתוח בין עלייה לפרוזדור", ואם לא נבאר שהלול הוא חיצוני לנרתיק, אין הבנה לדברים אלו.

הרמב"ם (בהלכות איסורי ביאה פ"ה ה"ג-ד ופירוש המשניות לנדה פ"ב מ"ה) ביאר שהפרוזדור הוא צוואר הרחם והנרתיק (ואולי צוואר הרחם לבד)¹,

1. הרב ולדנברג האריך שם בביאור דברי הרמב"ם ובקושיה על כל אפשרות, ואכמ"ל.

ולשם נפתח הלול (שלדבריו זה היציאה מהשחלות והחצוצרות), אך במציאות אין פתח אחר שפתוח לנרתיק מלבד צוואר הרחם, ולא פתח אחר שנפתח לצוואר הרחם מלבד הרחם. והחיבור של החצוצרות והשחלות הוא לתוך הרחם ולא לפרוזדור, וא"כ דברי הרמב"ם אינם מתאימים למציאות כפי שהאריך הרב ולדנברג ומחברים נוספים.²

אמנם החת"ס (יו"ד קסז, וכעין זה בחידושים לנדה יח ע"א) כתב על שיטת רש"י ותוספות: "אחר בקשת המחילה מרבותינו הקדושים לא צדקו דבריהם בזה כי האמת עם הרמב"ם כאשר יעיד הניסיון עפ"י חכמי וספרי הניתוח אשר לפנינו מספרי בני ישראל", אך בדקדוק במקורות עליהם הוא מסתמך עולה שדברי הרמב"ם אינם מתאימים למציאות.³ משום כך נראה שלפי מה שלימדנו

2. הרב כשר במאמרו **בנועם** כרך ח (ושוב בשו"ת דברי מנחם ח"א סימן לד), **נשמת אברהם** הקדמה להלכות נדה, הרפואה במקרא ובתלמוד פ"ב.

3. **החת"ס** בדבריו מציין לספרי מעשי טוביה ושבילי אמונה, והוסיף: "ושם במעשה טוביה יש טעות קצת בציור הלול ויש לפני עוד ספרים מדויקים מרופאים מומחים אשר לא מבני ישראל המה בכמה וכמה ציורים כולם יעידון ויגידון כהרמב"ם ז"ל".

את הספר **מעשה טוביה** חיבר ר' טוביה כ"ץ הרופא (נולד בשנת תיב, ונפטר בשנת תפט, היה אח חורג של החוות יאיר ומזכירו בספרו). הספר נדפס בווינציה בשנת תס"ז, ובעוד כמה מהדורות (מהדורה שניה ביסעניץ בשנת תפא, ואח"כ בלבור בשנת תרכו, ועוד). בחלק שלישי של ספרו מעשה טוביה ישנו את הספר **גן נעול**, בהקדמתו כתב שחיברו לשלוש כוונות, והכוונה העולה על כולנה – לבאר על ידו את הספיקות הנופלים בהלכות נדה.

המעשה טוביה הביא את דברי הרמב"ם, והוסיף ציור עם אותיות המפנות לאברים אותם תיאר הרמב"ם, ובבארו את הלול עליו דיבר הרמב"ם כתב "נקב קטן של שבילי הזרע מן הבצים **לתוך פי הרחם**, והוא הנקרא בלשון חכמים לול, **ושם גג הפרוזדור**". ואת האות המפנה לציור של הלול (ח) כתב בחיבור שבין החצוצרות לרחם.

נראה שמכיוון שהחצוצרות מחוברות רק לתוך הרחם ולא לתוך הנרתיק ביאר המעשה טוביה שהלול מחובר לשם וקרא לכיפת הרחם "גג הפרוזדור", אך נראה שאי אפשר לומר כדברים אלו: מלבד שדחוק לומר שהרחם נקרא גג הפרוזדור, הרי הרמב"ם בסוף דבריו כתב שהאבר נכנס **לפנים מן הלול** בשעת גמר ביאה, ודבר זה אינו יכול להיות לפי הבנת המעשה טוביה, אלא אם כן נגיד שהאבר נכנס לתוך הרחם דבר שברור שאינו נכון, וגם במעשה טוביה עצמו כתב שהשמש אינו דש בתוך החדר.

עוד קשה על דברי המעשה טוביה שלפי דבריו יוצא שמה שאמרו חז"ל לגבי דם שנמצא מן הלול ולחוץ שטומאתו היא ספק, מדובר על כל דם שיוצא מן האשה, שהרי החיבור של הלול הוא במקום הכי פנימי ברחם, ואין בכלל מציאות של דם מן הלול ולפנים שחזקתו מן המקור, עוד קשה לדבריו כיצד יתכן המקרה שאמרה הגמרא בדף יח "כאן שנמצא בגג פרוזדור"? איך אפשר לבדוק ולמצוא בו דם?!

נראה שהחת"ס הבין גם כן שאי אפשר לומר שהלול מתחבר לתוך הרחם, ומשום כך כתב שיש טעות בציור הלול, וכוונתו שהלול צריך להיות מחובר לנרתיק ולא לרחם. אלא שלפי מה שביארנו נראה שאין טעות בציוור של המעשה טוביה את הלול, שכן ציורו זה מתאים למציאות, והוא צייר בדיוקא בצורה זו. אלא שציורו אינו יכול להיכנס בדברי הרמב"ם, והחת"ס שסבר שיש טעות בציוור כתב שהדברים מתאימים לרמב"ם.

על פי זה נראה שאילו היה החת"ס יודע שהציור שצייר המעשה טוביה מדויק, ומתאים למציאות, לא היה אומר שמדבריו מוכח כדברי הרמב"ם, אלא אדרבא היה סובר שמדבריו מוכח שלא כדברי הרמב"ם!

החת"ס, שיש לקבל את שיטת הראשונים שמתאימה למציאות, עלינו לקבל את שיטת ר"ח (בבבא בתרא כד ע"א) והערך (ערך פרוזדור) שביארו שהעלייה היא שלפוחית השתן, ולפי זה הלול הוא השופכה, והפרוזדור הוא המקום שאליו נפתחים הנרתיק והשופכה⁴, וכן כתב במפורש הערוך: "פירוש פרוזדור לשון יון הוא והוא בין השער לחצר המלך קודם שיכנס לפני המלך, ושל אשה במקום ערוה בשפתות ערוה שמו פרוזדור", וכן כתב בשו"ת בנימין זאב (סימן סח): "פרוזדור הוא מקום של ערות האשה בשפתות הערוה".

ה. ביאור בדעת רש"י שהפרוזדור הוא גם הנרתיק וגם מחוץ לו

כפי שהוכחנו לעיל, גם דם שנמצא בתוך הנרתיק מטמא ולא רק דם שמחוץ לנרתיק. ומשום כך נראה שמוכרחים לבאר שהפרוזדור הוא לא רק שפתות הערוה, אלא גם הנרתיק וגם שפתות הערוה.

על פי זה, דם שנמצא בפרוזדור שמטמא הינו דם שנמצא בכל אורכו של הפרוזדור, או בתוך הנרתיק, או מחוצה לו.

נראה שכך יש להבין מדברי רש"י בשילוב של דבריו בכמה מקומות⁵:

לתועלת העניין מצורף כאן הציור והכיתוב מתוך **מעשה טוביה** מהדורה ראשונה (במהדורה זו הציור ברור יותר מאשר במהדורות אחרות, אך אין הבדלים מהותיים בין מהדורה זו למהדורה שניה ומהדורות אלו הם אלו שהודפסו לפני החת"ס).

4. ומה שכתב הנודע ביהודה (אבן העזר מהדורה תניינא סימן כג) לגבי הנרתיק "שמשם יוצאים מי רגליים" אינו מתאים למציאות (ואולי יש ט"ס בדבריו).
5. כפי שהעיר הרב ולדנברג, יש הבדל בין רש"י לבין רבנו גרשום בהגדרת החדר – לפי רש"י הוא המקור ולפי רבנו גרשום (בב"ב) הוא מקום אחר (חיצוני יותר).

על פי ביאורנו ניתן לפרש שלרבנו גרשום המקור הוא הרחם והחדר הוא צוואר הרחם, ואילו

בנדה (יז ע"ב) כתב:

"חדר מבפנים ופרוזדור מבחוץ – שניהם זה אצל זה בעובי גופה, חדר לצד אחוריה ופרוזדור לפניה, וכותלי רחם למטה באמצע פרוזדור ודרך שם דמים יוצאים".

על פי מה שהובא מהגמרא בדף ג שכתלי בית הרחם מעמידים את הדם ובתוכם נמצא המוך, נראה ברור ש"כתלי רחם" עליהם דיבר רש"י זה הנרתיק⁶, וכך למד את דברי רש"י האלו ר' וויפוש מקרקא בשו"ת ב"ח החדשות סימן לד.

וא"כ עולה מדברי רש"י אלו שהנרתיק הוא בכלל הפרוזדור.

ניתן לבאר שמה שכתב שכתלי הרחם הם באמצע הפרוזדור הכוונה שיש חלק מהפרוזדור עמוק יותר מכתלי הרחם ויש חלק חיצוני יותר, ולפי זה גם הצוואר וגם מחוץ לנרתיק הם בכלל הפרוזדור, אך אין הדברים מוכרחים, ומ"מ הנרתיק עצמו הוא וודאי בכלל הפרוזדור.

גם אם בדברי רש"י אלו ניתן להידחק ש"כותלי הרחם" אינם במקום שהאשה טמאה בו, מהגמרא בנדה דף ג הדבר מוכח, וכן עולה מדברי רש"י בכמה מקומות: בבבא בתרא (כד ע"א) כתב: "נמצא בפרוזדור – נמצא דם לאשה בין כותלי רחם מבחוץ הקרוי בית החיצון". וכן במסכת שבת (פו ע"ב): "דאית לה פרוזדור – בשר כותלי בית הרחם בולט מן השיניים ולחוץ, ובית הרחם הוי מן השיניים ולפנים"⁷. ובצורה מפורשת ביותר בנדה כא ע"ב (ד"ה שטמאה בפנים כבחוץ) "מאחר שיצא מן המקור לפרוזדור והעמידו כותליה מיד היא מטמאה".

מפורש בדברי רש"י האלו שהפרוזדור הוא הבית החיצון, והוא מחוץ לבין השיניים, והוא כותלי בית הרחם, וזה מתאים לנרתיק כפי שהתבאר. הוכחה נוספת לכך שהפרוזדור הוא לפחות גם הנרתיק יש להבין מדברי רש"י בסוגיית "הוציא ראשו חוץ לפרוזדור" (נדה מב ע"ב):

"כגון שהוציא ולד ראשו חוץ לפרוזדור – ואוליד, וקאמר דאע"ג דאכתי ראשו בפנים הוא, דהיינו בבית החיצון הוי כילוד וטמאה לידה וכרב אושעיא דאמר חוץ לפרוזדור ולד הוי".

לפי רש"י החדר והמקור הם הרחם, וצוואר הרחם הוא חלק מן הפרוזדור (או שצוואר הרחם הוא חלק מן המקור, עיין לקמן).

6. לא מסתבר לומר ש"כותלי הרחם" הם צוואר הרחם (ונתינת המוך מעכבת את הדם אחרי יציאתו מכותלי הרחם) שכן לפי זה עולה שגם דם בצוואר מטמא, ואין זה מסתבר, ומ"מ נראה ברור שאין הכוונה למקום מחוץ לנרתיק.

7. על פי מה שהעלינו כאפשרות לבאר בדברי רש"י בנדה, שהפרוזדור כולל גם את צוואר הרחם, קשה לכאורה שרש"י בב"ב לא הזכיר דבר זה, אך נראה לבאר שמכיוון שמציאת הדם היא בהכרח מחוץ לצוואר הרחם שהרי רק שם אפשר להגיע עם האצבע, א"כ לא ראה רש"י צורך לומר זאת כאן, ורק במסכת נדה שזה עיקר הסוגיא הסביר רש"י שלא זהו כל הפרוזדור.

מפורש בדברי רש"י האלו שוולד שהוציא ראשו מחוץ לפרוזדור היינו שהגיע לבית החיצון, וא"כ הפרוזדור הוא פנימי לבית החיצון!
וא"כ גם אם נפרש שהבית החיצון הוא מחוץ לנרתיק, הפרוזדור הוא הנרתיק, ולא כמו שביאר הרב ולדנברג.

יש להעיר שדברי רש"י האלו קשים לכאורה גם לפי ביאורנו, שכן לדברינו הבית החיצון הוא הנרתיק, וא"כ לדברי רש"י עולה שהפרוזדור הוא עמוק יותר מהנרתיק, אך לפי האפשרות שכתבנו בדעת רש"י בדף יז הדברים מיושבים היטב: הפרוזדור כולל גם את צוואר הרחם, ועל זה כתב רש"י שמחוץ לפרוזדור (דהיינו צוואר הרחם) הוא הבית החיצון (דהיינו הנרתיק). סוגיא זו היא שגרמה לרש"י לומר שהפרוזדור הוא גם צוואר הרחם ולא רק הנרתיק ומחוצה לו.

אף אם נסביר שהפרוזדור הוא גם צוואר הרחם, אין זה אומר שדם שנמצא בו הוא טמא, שהרי טומאת האשה היא דווקא בבית החיצון, ואם הפרוזדור הוא פנימי לבית החיצון, א"כ לא כל דם שנמצא בפרוזדור הוא טמא, אלא רק דם שנמצא בפרוזדור ויצא מחוץ לבין השיניים אל הבית החיצון, וכפי שכתב בשו"ת משאת בנימין סימן מט, שהפרוזדור והבית החיצון אינם מקומות מקבילים, אלא בתוך הפרוזדור יש מקום שהוא פנימה מבין השיניים ויש מקום שהוא הבית החיצון.⁸

עד כאן הוכחנו שלשיטת רש"י הנרתיק (וכנראה גם צוואר הרחם) הוא בכלל הפרוזדור, והוא נחשב לחלק מן הבית החיצון.

מדבריו בחולין (סח ע"א) ובבכורות (מו ע"ב) על דברי הגמרא האומרת שלבהמה אין פרוזדור, עולה שגם מחוץ לנרתיק זהו חלק מן הפרוזדור שכן כתב רש"י (בחולין ד"ה וכי תימא אשמועין באדם, וכעין זה בבכורות): "דבהמה לית לה פרוזדור לפני בית הרחם שלה, וגלוי הוא ומכיון שהראש יוצא – לידתו ניכרת. אבל אשה אין רחמה בגלוי, שהירכים הוו לה כעין פרוזדור ואין יציאת הולד ניכרת יפה עד שיצא רובו". וכן כתבו גם התוספות בנדה (מב ע"ב) ובחולין.

דברים אלו מתאימים למה שדייקנו לעיל מדברי רש"י בנדה ובב"ב שהפרוזדור הוא גם חיצוני לנרתיק.

8. על פי דרך זו מיושבת קושית התוספות בנדה מב ע"ב ד"ה שהוציא, ששאלו שמחד דם שנמצא בפרוזדור טמא, ומאידך וולד שהוציא ראשו מטמא את האשה רק ביציאתו מן הפרוזדור, עיי"ש בתירוץ ובחירון הריטב"א, ולפי מה שכתבתי בדעת רש"י יש לומר שמדובר על שני חלקים שונים של הפרוזדור: דם שנמצא בפרוזדור וודאי הכוונה לחלק שהוא חיצוני לצוואר הרחם שהרי רק שם יכולה האשה למצוא דם בבדיקה, ואילו וולד שהוציא ראשו חוץ לפרוזדור הכוונה לצוואר הרחם.
אכן מדברי רש"י בנדה כא ע"ב (ד"ה שמתמאה בפנים כבחור) "מאחר שיצא מן המקור לפרוזדור והעמידו כותליה מיד היא מטמאה" משמע שכל דם בפרוזדור הוא טמא.

תיאור זה מתאים למציאות שכן בבהמות הנרתק פתוח יותר מאשר באשה, ואין להם סגירה כפולה של השפתיים, וכמו שביאר הרב ולדנברג. ביאור זה שהפרוזדור כולל את הנרתק מתאים לדברי הירושלמי (נדה פ"ב ה"א) שהעליה היא עד חצי הפרוזדור הגדרה זו נכונה ביחס לשלפוחית השתן שנמצאת לפני הנרתק והרחם ומסתיימת בערך בחצי גובהו של הנרתק, תיאור זה מתאים לתיאור המקובל בתיאור האנטומי לתאר את גוף האדם כאשר הוא שוכב על גבו, ולכן החדר מתואר כמקום פנימי יותר, והעליה כדבר שמונח על גבי הפרוזדור.⁹

על פי ביאור זה דברי רש"י אינם רחוקים כל כך מדברי הרמב"ם שכן לפי שניהם הנרתק הוא הבית החיצון-פרוזדור, ודם הנמצא בו טמא, אלא שלרש"י גם דם שנמצא מחוץ לנרתק נחשב לדם שנמצא בפרוזדור, שכן רק בו ניתן לחלק בין מן הלול ולפנים למן הלול ולחוץ.

ו. מסקנות הלכתיות

על פי ביאור זה (וכמובן גם לפי ביאור הרב ולדנברג) יוצאת נפק"מ לגבי דם שנמצא בקינוח:

הרבה האחרונים כתבו שדם שנמצא בקינוח אינו מטמא מדאורייתא ואין הוא אלא כדין כתם¹⁰ (ויש שכתבו שאין בו קולא של פחות מגריס משום שאותו מקום בדוק אצל מאכולת¹¹), נראה שאחרונים אלו הבינו על פי דברי הרמב"ם שהפרוזדור הוא רק הנרתק ולא מחוץ לו, ומשום כך היקלו בדם שנמצא בקינוח, אך לפי שיטת רש"י ור"ח שגם מחוץ לנרתק זה בכלל הפרוזדור, הרי שדם שנמצא בקינוח נחשב לדם שנמצא בפרוזדור¹², ויש להסתפק אם גם לפי שיטה זו יקלו האחרונים שהרי כתב הרמב"ם (איסורי ביאה פ"ט ה"א) שדם שנמצא בפרוזדור חזקתו שבא בהרגשה¹³.

9. הרב ולדנברג (ע' 145) ביאר ירושלמי זה על פי דרכו כאשר האשה עומדת.
10. עיין **כור"פ** קפג ס"ק ב, סד"ט קפג ס"ק ב ד"ה והאחרונים, חת"ס קפג בדינים העולים, בינת אדם שער בית הנשים סימן ז, טהרת הבית ח"א ע' כג-כד.
11. עיין בשו"ת **דבר חבורן** יו"ד ח"ב סימן רלד (ושם פסק כן גם לגבי בדיקה פנימית כאשר יודעת שלא הרגישה, על פי דברי הנטע שעשועים, וזה שלא כדברי הרמב"ם שדם שנמצא בפרוזדור חזקתו שבא בהרגשה).
- וראה עוד **באגרות משה** יורה דעה חלק ד סימן יז אות טז שלגבי קינוח אחרי מי רגלים אין להחמיר מטעם זה שכן מקנחת גם סביבות המקום. ומשמע שבלאו הכי לא היה מטהר.
12. אף על פי שדם שנמצא בקינוח, נמצא לפעמים מן הלול ולחוץ, גם דם שמן הלול ולחוץ מטמא מספק, כמו שפסק הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (פ"ה ה"ה), ובמ"מ הביא מדברי הרמב"ם שאין אנו בקיאים בדבר זה, אכן יש לעיין האם מחמת זה שאין אנו בקיאים יסבור המ"מ שגם כאשר ברי לאשה שהדם נמצא מן הלול ולחוץ, נאמר לגבי שחזקתו שבא בהרגשה, ומ"מ נראה שפעמים רבות הקינוח כולל גם מקום שהוא מן הלול ולפנים, ולגבי אין ספק שחזקתו מן המקור ולדברי הרמב"ם עולה שגם חזקתו בהרגשה.
13. בדברי האחרונים הנ"ל מבואר שהטעם שהקילו בקינוח זה משום שבקינוח לא אומרים שהבדיקה הכתה את ההרגשה, דברים אלו הם כשיטת **הרשב"א** שכתב (נדה דף ג ע"ב ד"ה

לאור מה שכתבנו ששיטת הרמב"ם אינה מתאימה למציאות, ורק שיטת ר"ח והערוך בביאור העלייה והלול מתאימה למציאות (וכך ביארנו גם בדעת רש"י), נראה שיש לחשוש לשיטה זו להלכה ולהגדיר גם את השפתיים כפרוזדור, וא"כ אשה שמקנחת לאחר הטלת מים ומצאה בקינוח זה דם, יש לפקפק אם אכן יש להתייחס לזה רק ככתם.

ז. קשיים שנשארו

לא אמנע מלהציג את הקשיים שיש בביאור שהעליתי:

לפי ביאור זה צ"ע עדיין דברי רש"י בשבת פו ע"ב (שהובא לעיל) שכתב שהפרוזדור שאינו קיים בבהמה זה "בשר כותלי בית הרחם", ומשמע שכותלי בית הרחם הם מחוץ לנרתיק, ולא הנרתיק עצמו (שהרי גם לבהמה יש נרתיק). וכן דברי רש"י בברכות כד ע"א (ד"ה תכשיטין שבפנים) שם כתב שהיו נוקבים את כתלי בית הרחם ושמים תכשיט ונראה ברור שאין הכוונה לדפנות הנרתיק.

ואולי בלשון רש"י יש לחלק בין כתלי הרחם שזה דפנות הנרתיק לבין כתלי בית הרחם שזה מחוץ לנרתיק, ולא כמו בלשון הגמרא (בנדה ג) שכתלי בית הרחם זה דפנות הנרתיק.

ח. שיטת ר"ח והערוך

הביאור שהצעתי על פי דברי רש"י אינו מתיישב עם דברי הערוך שכן מדבריו שהפרוזדור הוא שפתות הערוה משמע שהוא רק מקום זה ולא הנרתיק, ומדברי הערוך (ערך שפופרת) והר"ח (מהגניזה, שהביא הרב ולדנברג) שכתבו שנתנית השפופרת היא בחדר משמע להדיא שהנרתיק הוא החדר ולא הפרוזדור.

על מנת ליישב את שיטתם של ר"ח והערוך, נראה שהם יסברו שאף על פי שהנרתיק הוא החדר, מ"מ דם הנמצא בו טמא, שכן הוא מחוץ לבין השיניים.

הרב ולדנברג מיאן באפשרות שבין השיניים זה פנימי מהחדר, משום שאם כן מדוע דיברה המשנה רק על דם שנמצא בפרוזדור ולא על דם שנמצא בחדר, ביישוב הערה זו ניתן לומר שני הסברים: או שכאשר אמרה המשנה "דם החדר טמא" אין כוונתה לדם היוצא מן החדר אלא לדם שנמצא בחדר, או שהמשנה אמרה אפילו על דם שנמצא בפרוזדור שהוא טמא, וכל שכן דם שנמצא בחדר שוודאי שאין לתלות אותו בדם העליה.

"ואי בעית אימא" ("בודאי ארגשה אלא דסברא הרגשת עד היא וכדאמרין בריש פרק הרואה", אכן מלבד החשש שמא הרגישה בשעת הבדיקה יש את החזקה שהדם בא בהרגשה כפי שהזכיר הרמב"ם, וחזקה זו לא בהכרח תלויה בספק זה (אכן הסד"ט שם מבאר גם את הרמב"ם משום חשש זה כדברי הרשב"א, ואכמ"ל), וא"כ אם היו האחרונים נוקטים כשיטת רש"י ור"ח, יתכן שלא היו מקילים בקינוח על סמך דברי הרשב"א נגד דברי הרמב"ם.

ימי עיון והכשרה לרבנים פוסקים במראות

מכון שלזיגר קיים בשנה האחרונה מספר ימי עיון ייחודיים על הפידולוגיה וההלכה של ראיית מראות.

לאור הביקוש הרב לימי הכשרה נוספים לרבנים, המכון מתכנן לערוך בקרוב עוד ימי עיון לרבנים הפוסקים בנושאי טהרת המשפחה וראיית מראות.

במהלך ימי העיון יחשפו הרבנים לשיטות שונות בפסיקה של מראות בגוונים שונים. יידונו ההשלכות המדעיות והלכתיות של מצבים רפואיים מורכבים.

ייתכן שיעור מדעי-הלכתי ע"י הרב הלפרין. לאחר מכן יבדקו הרבנים

ע"י סגל המכון במכשיר האנומלוסקופ הייחודי וכן במכשור מקצועי נוסף, על מנת לאבחן את סוג וטווח ראיית הצבעים של הנבדקים.

נציין כי לבדיקה זו יש משמעות הלכתית מרכזית בהדרכות ובשימוש לפסיקה בראיית דמים.

פרוט נוסף, הן הלכתי והן מדעי, ראו בספר **רפואה מציאות והלכה**, סימן לו, עמ' 443-456, או בקישור:

<http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=54136&st=&pgnum=457&hilite=>

ניתן להרשם במייל yweisinger@gmail.com או בקוד:

<https://forms.gle/2tFGSvpbKLh5ppKn6>

הרב גרשון חנוך ולדנברג

‘משנת הבנין ומשנת הבית החיצון’

– תשובה לביקורת

הקדמה

אודה לרב בניהו שנדורפי על ביקורתו המפורטת, שהביאתני לעיין שוב בחלק מפרטי המאמר. טרם אפנה להשיב, עלי להקדים הקדמה יסודית ששיוויתי לנגדי תמיד בעת כתיבת מאמרי.¹

סוגיית בניינה של אשה ארוכה ורחבה, ופרטיה רבים. טבעו של אדם לעסוק בפרטים העיקריים – לדון מהי המציאות האנטומית המקבילה לפרט זה או אחר, ליישבו בפירוש הסוגיות עם פרטים קרובים, וכך יפה לו. ברם בסוגיה זו בייחוד, הפרטים כולם צריכים להשתלב לבנין אחד, הן מן הבחינה האנטומית והן בפירוש הסוגיות. לפיכך עלינו לעיין תמיד בכל פרט, משתי הבחינות הנזכרות, כחלק מן הבנין כולו. גם מעיני נשמטו בשעת המלאכה פרטים שלא עיינתי בהם כל הצורך, ומודה אני לרב שנדורפי שהעמידני עליהם.

תשובות להשגות

מקום דישה

במאמר (עמ' 152-155) הובאו ראיות לכך שהבית החיצון הוא הפרוזדור, כפי שכתבו רש"י ובעלי התוספות, והנרתיק לא כלול בו. כיון שהפרוזדור הוא מקום השפתיים (עמ' 142-143), הוצרכתי לפרש את גבולות הבית החיצון בדרך שיעלו עם מסקנה זו. הגבול 'מקום דישה – מקום שהשמש דש' (נדה מא ב. עמ' 158), נתפרש בשתי דרכים שזה קיצורן: א. מקום דישה הוא הנרתיק, ו'עד מקום שהשמש דש' היינו עד ולא עד בכלל. ב. מקום דישה הוא מקום השפתיים, והשמש דש עד פתח הנרתיק.

הרב שנדורפי דן בפירוש השני בלבד. לדבריו אין הוא מתיישב עם הלשון 'דש מבפנים וזורח מבחוץ' (יבמות לד ב ומקבילות), שמשמעו הפשוט דישה בפנים הנרתיק.

לשון זה עמד לנגדי (מצוין במאמר הארוך, הערה 213). נראה בעיני שאפשר לפרש 'דש מבפנים' – דש כאשר האבר בפנים, והלשון מקוצר לצורך

1. 'בניינה של אשה' (להלן 'המאמר הארוך'). ניתן להורדה בכתובת adobe.ly/2Gpe16s, וקיצורו 'משנת הבנין ומשנת הבית החיצון', אסיא קיא-קיב (מרחשוון תשע"ט), עמ' 132-164. ציונים סתמיים מכוונים למאמר הקצר.

ההקבלה עם זורה. מכל מקום ענין זה לא מעלה ולא מוריד כיון שהפירוש הראשון נותר על כנו, ואין כאן 'הוכחה שגם דם בתוך הנרתיק מטמא'.

'שהוציא ולד ראשו חוץ לפרוזדור'

השגה נוספת על ביאור הפרוזדור – הבית החיצון, העלה הרב שנדורפי מפירוש רש"י לסוגיית לידה יבשה (נדה מב ב). בתלמוד ביקשו טומאה הבאה מן הלידה גופה ולא מן הדם היוצא, והעמידו בלידה יבשה שלא יצא בה דם, 'כגון שהוציא ולד ראשו חוץ לפרוזדור'. פירש רש"י²: 'ואולד קאמר, דאע"ג דאכתי ראשו בפנים הוא, דהיינו בית החיצון, הוי כילוד וטמאה לידה. וכדבר אושעיא דאמר חוץ לפרוזדור ילוד הוי'.

לכאורה עולה מדברי רש"י שהבית החיצון והפרוזדור הם שני מקומות נפרדים, והפרוזדור פנימי יותר; וכך הבין הרב שנדורפי. אולם כאמור, רש"י גופו כותב בכמה מקומות שהבית החיצון הוא הפרוזדור. וכבר זכיתי לבאר את הדברים³: הפרוזדור הוא הבית החיצון – מקום השפתיים; ומשם יוצא הולד 'לאויר העולם' (יבמות עא ב, ע"ש)⁴. כוונת התלמוד [ורש"י] למקרה שפדחתו של הילוד יצאה אל מקום השפתיים⁵ (משנה נדה ג ה) וחזרה פנימה – מקרה אפשרי בשעת לידה. רש"י שינה את לשונו: בתחילה קרא למקום 'בית החיצון' כדי לרמז שהוא מקום טומאה, ולפיכך טמאה 'בפנים כבחוץ'. לבסוף קרא לאותו מקום גופו 'פרוזדור' כלשון התלמוד כאן.

'כותלי בית הרחם העמידוהו'

במאמר (עמ' 148 הערה 38)⁶ נתפרש הלשון 'כותלי בית הרחם' כמכוון למקום השפתיים, כפירוש רש"י בברכות כד א ועוד. על כך מערער הרב שנדורפי מסוגיית 'כותלי בית הרחם העמידוהו' (נדה ג א). לשיטת שמאי בראש המסכת 'כל הנשים דיין שעתן' – נדונות כטמאות משעת הראיה בלבד, ולשיטת הלל נדונות כטמאות 'מפקידה לפקידה ואפילו לימים הרבה'. בתלמוד פירשו את המחלוקת כך: טעמו של שמאי מפני שהדם יוצא מיד החוצה, ונחלק עם הלל במציאות – הלל סובר שכותלי בית הרחם מעמידים דם, ושמאי סובר שכותלי בית הרחם לא מעמידים דם.

2. מתוקן על פי כ"י מוסקבה – גינצבורג 1452, דף 235א, וכ"י פארמה 2903, דף 95ב.
3. במאמר הארוך, הערה 71, על פי שו"ת פנים מאירות, חלק א סימן ז.
4. לשון זה מוכיח שהפרוזדור איננו הנרתיק, ולא כביאור הרב שנדורפי.
5. 'פירוש, שהוציא לחוץ דהיינו פרוזדור' (ריטב"א על אתר). כלומר ולא אל מחוץ לפרוזדור, שהרי שם אינו 'בפנים כבחוץ' אלא חוץ גמור.
6. ובארוכה במאמר הארוך, פרק ג, ערך 'רחם'.

לדברי הרב שנדורפי ברור שהמחלוקת היא על אפשרות עמידת דם בנרתיק. אך אפשר לפרש שהנדון על עמידת דם באזור השפתיים, המלא קפלים וקמטים.⁷

בהמשך הסוגיה הקשו על שמאי ממשמשת במוך [רש"י⁸]: ממלאה אשה אותו מקום מוכין לשאוב את הזרע שלא תתעבר, ואינה נוטלתן משם אלא בשעת הצורך לגמרי. ושמא מוך העמיד את הדם. אביי סובר ששמאי מודה כי המשמשת במוך אמנם נטמאת מפקידה לפקידה. רבא סובר שהמוך מתכווץ מחמת זיעה ונותן מקום לדם לצאת החוצה מיד עם הראיה. 'ומודה רבא במוך דחוק' שמונע מן הדם לצאת.

לדברי הרב שנדורפי ברור שהמוך נמצא בתוך הנרתיק, שהרי מוך בין השפתיים החיצוניות נופל מיד [ויש להוסיף: גם אינו מונע הרייון]; וכן תשימש עם מוך אפשרי רק כאשר המוך בעומק הנרתיק.

ברם נראה פשוט שהנדון במוך ארוך התחוב בנרתיק וקצהו יוצא אל מחוצה לו⁹, או באחד המוכין שהחליק מעט החוצה¹⁰. מוך כזה עשוי לעמוד במקום השפתיים ולהעמיד שם דם. על כך אומר רבא שהמוך מתכווץ מחמת הפרשות [זיעה] שהוא ספוג בהן ואינו עוצר את הדם. ומודה רבא במוך דחוק שמונע מן הדם לצאת מיד.

* * *

נמצא אפוא ששלוש השגותיו של הרב שנדורפי אינן חותכות ומסלקות את שיטתי, אפילו נקבל את הראשונה.

אולם גם אילולא היה בידי להשיב, עדיין קשה לדחות את הבנין כולו באמה על סמך קשיים מעטים. יסודות הבנין הן הראיות המוכיחות שהפרוזדור והבית החיצון הם שני שמות למקום אחד, כפירוש רש"י ובעלי התוספות, והנרתיק לא כלול בו (עמ' 152-155). השרטוט שבעמ' 143 מראה כי התיבה 'פרוזדור' שימשה בזמן חז"ל לשטח קטן מאוד סמוך לפתח הבית, כמוכח מסוגיות חולין ושבת בהתאמה למבנה האנטומי של בהמות, וכפירוש הערוך ושו"ת בנימין זאב (עמ' 142-143)¹¹. יסודות אלו קשים

7. ראוי להזכיר את העובדה הידועה, שעד קרוב לדורותינו לא הקפידו על היגיינה. וראה אליהו זוטא, סוף פרק כב: 'לא נתקרה דעתו עד שאמרה לו בני, מקום שאתה אוהב מלוכלך ומטונף מכל אברים, חמת מלא צואה וזבל, ואין כל בריה יכולה להריח ריחו. ולא נתקרה דעתו, עד שתפשתו בחוטמו והניחתו על אותו הקבר. כיון שהריח ריחו נמאס בפניו ולא נשא אשה מעולם'. במציאות כזו ודאי יש מקום לסבור שדם עשוי לעמוד בין השפתיים.

8. מתוקן מעט על פי כ"י פארמה 2903, דף א63.

9. לצורך הוצאה בקלות, כדוגמת טמפון.

10. דוק בלשון רש"י, שפתח במוכין וסיים במוך.

11. המונח הלטיני לפרוזדור – vestibulum (באנגלית Vestibule), משמש עד היום לכינוי אזור השפתיים. לא הבאתי זאת במאמר מפני שיש הבדל בין המיקום המדויק אליו מכוון

לקעקוע, ובמאמר – ויותר מכך במאמר הארוך – נפרטו פרטים רבים הנבנים יפה עליהם ורק עליהם. עיקר הנדון מהי התבנית הכללית, ואחר כך יש לדון בפרטים הטעונים יישוב כפי שנעשה כאן.

שיטת הרב שנדורפי

שיטתו של הרב שנדורפי זהה לשיטת הרב הלפרין, בה יש קשיים לא מבוטלים. ראה במאמר, עמ' 162-163¹². הרב שנדורפי עצמו מודה כי ביאורו לא מתיישב עם פירושי ר"ח והערות. הביאור למשנה שבסוף מאמרו, נסתר מן התוספתא שהובאה במאמר, עמ' 152. יש להעיר עוד, אלא שהמקום קצר וביכרתי לעסוק בעיקרים.

המונח בימינו (בין השפתיים הקטנות), לבין מובנו אצל חז"ל (גם בין השפתיים הגדולות) – ראה במאמר, עמ' 156-157.
 12. על מידת התאמתה לפירושי רש"י ראה בקצרה במאמר עמ' 148 הערה 39. הדוחק שדחק הרב שנדורפי (לעיל עמ' 206) אינו מיישב כלל.